
NASTAVA ISTORIJE KAO PREDVOJNIČKA OBUKA

DUBRAVKA STOJANOVIĆ

Ernest Renan je u svom poznatom predavanju “Šta je nacija” održanom 1882. godine na Sorboni rekao “Pogrešno razumevanje nacionalne istorije osnova je nacionalnog bića.”¹ Bio je u pravu. Ratovi u bivšoj Jugoslaviji tokom '90-ih najbolji su dokaz te teze izgovorene čitav vek ranije. Oni su bili marketinški obrađeni, ideološki opravdani i psihološki mogući zahvaljujući paraistorijskim tumačenjima koja su krvavi rasplet jugoslovenske drame stavila u potrebni istorijski kontekst.² Te “igre s istorijom” bile su potrebne da bi, inače sasvim prizemne, ratne ciljeve predstavile kao “uzvišena stremljenja” proistekla iz “istorijskih nacionalnih ispaštanja”, pre svega kao ispravljanje “istorijskih nepravdi”.³

Da bi to postalo moguće, bilo je potrebno istorijskoj struci u potpunosti izmeniti prirodu: umesto da opisuje i analizira prošlost, ona je trebalo da postane eksperimentalna nauka. Poput fizike ili hemije, trebalo je da stare i nove elemente poveže u nov proizvod. Taj novi proizvod trebalo je da nastane iz nanovo prerađene i obrađene prošlosti. Drugim rečima, pošto se sadašnjost nije mogla tako lako i brzo izmeniti, a Jugoslavija se nije mogla tako lako razbiti i pretvoriti u etnički očišćene nacionalne države, bilo je lakše prvo izmeniti model nacionalnog pamćenja, i onda, na osnovu tog izmenjenog obrasca, intervenisati u sadašnjosti. Tako je prvo, preko sistema obrazovanja, paraistoriografije, pisanih i elektronskih medija, napravljen konfliktni koncept istorije da bi, onda, konflikt postao stvarnost koja je mogla

---

1 E. Renan, *Šta je nacija*, Beograd 1998, str. 18.

2 M. Jovanović, R. Radić, *Kriza istorije*, Beograd 2010.

3 *Srpska strana rata*, ur. N. Popov, Beograd 1996.

delovati sasvim prirodno, kao logički nastavak vekovnih sukoba srpskog sa svim ostalim narodima.

Prva faza promena donela je promenu prethodnog, socijalističkog sistema sećanja. Njega je bilo potrebno prekriti u jednako autoritarne, ali ideološki nove, nacionalističke kalupe. Taj novi mitski narativ o sebi i “drugima” trebalo je zasnovati na novim mitskim temeljima koji se pozivaju na “pouzdanu” istorijsku činjenicu.⁴ Za diseminaciju tog novog modela istorijske svesti poslužila je, između ostalih sredstava, i nastava istorije u osnovnim i srednjim školama.⁵

248 Za ovaj rad nije važno da se izmeri stvarni uticaj obrazovanja, posebno udžbenika, na formiranje svesti nacije ili da se postavi pitanje koliko taj segment utiče na ukupno saznanje o prošlosti, u konkurenciji sa svim drugim izvorima informacija.⁶ Među najčešćim pitanjima koja se postavljaju jeste ono o učinku školstva i nastavnih materijala na formiranje istorijske svesti. Pri tom se kritičari najčešće pozivaju na činjenicu da je stečeno znanje krhko i da je znanje istorije u društvu na niskom nivou.⁷ Ta činjenica je neosporna, ali nedovoljno poznavanje istorije ne znači da se nije formirala predstava o istoriji, njena često sasvim iskrivljena slika. Pored toga, za ovakva istraživanja još je važnija činjenica da je Ministarstvo prosvete to koje poručuje i odobrava nove udžbenike, pa su samim tim ovakva istraživanja više analiza želja i namera političkog establišmenta nego samog obrazovnog rezultata. To je posebno važno imati na umu s obzirom na činjenicu da je obrazovanje i u Srbiji i u regionu uvek bilo važna poluga vlasti, da su se preko njega prenosili poželjni modeli “verovanja” koji su slika onoga što je vlast “očekivala od naroda”.⁸ U tome i leži jedan od ključnih razloga što nastava istorije još uvek više liči na predvojničku obuku nego na disciplinu kritičkog mišljenja i što je obračun oko dominantne paradigme istorijskog mišljenja ravan ratu do uništenja protivnika.

Tokom vlasti Slobodana Miloševića, novi udžbenici istorije objavljeni su za školsku godinu 1993-1994,⁹ dakle tokom rata u Bosni i Hercegovini. Njihov cilj bio je da se, preko zloupotrebe nastave istorije stvori novi, politički upotrebljiv model istorijskog pamćenja. Bilo je potrebno napraviti mitski okvir za opravdanje ratova koji su bili

---

4 R. Radić, *Srbi od Adama i posle njega*, Beograd 2003.

5 *Patriotizam, ratništvo, patrijarhalnost*, ur. V. Pešić, R. Rosandić, Beograd 1994.

6 O izvorima sticanja znanja o prošlosti vidi: D. Stojanović, R. Radić, O. Manojlović, S. Petrović, R. Vučetić, *Novosti iz prošlosti*, Beograd 2010.

7 Isto.

8 D. Stojanović, *Ulje na vodi. Oglеди iz istorije sadašnjosti Srbije*, Beograd 2010.

9 D. Stojanović, “Udžbenici istorije kao ogledalo vremena”, u: *Ratništvo, patriotizam, patrijarhalnost*, str. 77-105.

u toku. Bilo je potrebno “proizvesti” nacionalnu i istorijsku svest zasnovanu na ideji o sopstvenoj veličini, samosažaljenju, i na neobičnoj kombinaciji nacionalne arogancije i samoviktimizacije. Takav cilj zahtevao je da se promene i tom modelu prilagode istorijske činjenice, tako što su neke od njih izbrisane iz istorije, nekima je umanjen značaj, a neke ojačane da bi se dobio novi mitski narativ.

Taj novi mitski narativ imao je nekoliko ključnih komponenti. Tako je “narod”, ili tačnije “Srpski narod” postao osnovni protagonist istorije, što je bio i najveći zaokret u odnosu na prethodno tumačenje istorije zasnovano na ideji o klasnoj borbi.¹⁰ “Narod” je esencijalizovan kao jedinstveno biće, gotovo kao biološka zajednica, organizam koji potire sve posebnosti, individualnosti i svaki pluralizam. Tako je u lekciji o Drugom srpskom ustanku, u kojoj je na nepune dve strane dvadeset puta upotrebljen pridev srpski, pisalo: “Sporazum između Miloša i Marašije mogao je da zadovolji srpski narod samo privremeno”, i, nešto kasnije u tekstu, “tu diplomatsku borbu srpskog naroda pomagala je i Rusija”.¹¹ Izvesno je da u tim događajima nije učestvovao čitav srpski narod, kao što se početkom 19. veka nije mogao utvrditi stav “naroda” prema sporazumu koji je potpisao knez Miloš. Posebno je jasno da “narod” nije mogao voditi diplomatsku borbu, već da je to bio posao naročitih poslanika. Umesto da se đacima objasni da društvo ima svoje institucije koje obavljaju specijalizovane poslove i za to imaju odgovornost, sistem školstva prenosi populistički koncept koji potire društvo i svodi ga na “prirodnu” zajednicu.

249

Taj esencijalistički koncept nacije zadržan je i u nastavi istorije posle političkih promena 2000. godine.¹² Udžbenici istorije promenjeni su vrlo brzo posle promene režima, već 2002. godine. Ali, suština je ostala ista. Glavni nosilac istorije ostao je kolektiv, tj. srpski narod. Ta činjenica od suštinskog je značaja za održavanje kontinuiteta sa Miloševićevim sistemom vrednosti. To je osnova antipluralnog razumevanja društva, jer se svaka “drugost” vidi kao opasnost. Takvo razumevanje prošlosti i sadašnjosti suštinski je autoritarano i suprotno nužnosti konkurencije različitih ideja. Ono poništava istorijsko bogatstvo i svodi ga na samo jednu dimenziju. U takvoj interpretaciji istorije nevidljive su grupe koje su, u određenim istorijskim trenucima, imale viđenje različito od većinskog, jer se, kako u prošlosti tako i u sadašnjosti, a priori negira mogućnost da je moglo, ili da može, biti drugačije. Opozicije u takvim knjigama nikada nema, jer bi njeno uvođenje u istoriju značilo nagrizanje monolita i rušenje mita o naciji kao organskoj zajednici koja misli jednu misao. Istovremeno, time bi se pokazalo da je u svakoj situaciji bilo različitih

---

¹⁰ Isto, str. 86-87.

¹¹ M. Perović, *Istorija za 7. razred*, Beograd 1992, str. 63.

¹² O tome opširnije u: D. Stojanović, *Ulje na vodi*, Beograd 2010, str. 125-159.

mogućih rešenja i da uvek postoji više načina da se problem reši, što sistemski ruši autoritarnu matricu zasnovanu na jednoj istini.¹³

Takav koncept prošlosti, koji se propagira kroz sistem obrazovanja u Srbiji, zasniva se na mističnom tumačenju sveta. Pošto nisu predstavljene alternative, drugačija mišljenja i druga moguća rešenja koja su postojala u prošlosti, stiče se utisak da se nacija kreće zadatim pravcem, koji nije mogao biti posledica nečije svesne odluke. Time se stvara utisak da je istorija sudbina. Takav utisak pojačava se u javnom govoru korišćenjem neodređenih glagolskih oblika i formulacija kao što su “onda je došao rat”, “desile su nam se sankcije”, “pogodila nas je inflacija”, “snašlo nas je bombardovanje”, čime se jača utisak da niko nije doneo odluku kojim će se putem krenuti, da događaji nisu posledice odluka vodećih ljudi, već mističnog toka istorije na koju pojedinci ili grupe ne mogu imati nikakvog uticaja. Tako, mistično tumačena geografija i istorija određuju “naše” postojanje, čime se preko obrazovanja unosi iracionalnost u način mišljenja i sugerise prepuštanje sudbini na koju niko ne može uticati. Time se ostaje na sigurnoj udaljenosti od odgovornog, individualiziranog društva koje je spremno da snosi posledice svojih postupaka.

250 Uz to, istorija se tako predstavlja kao strogo određen tok koji ima zacrtani cilj, što je, kako pokazuje Karl Poper, osnova svakog zatvorenog, autoritarnog i nedemokratskog društva.¹⁴ Radi se o slici prošlosti sa fiksiranim ciljem, što je temelj svake totalitarne utopije. Rame uz rame s tom koncepcijom nalazi se ona o cikličnom kretanju vremena, koja se, čak i u udžbenicima istorije, nedvosmisleno zastupa. Tako je, u udžbeniku za 8. razred iz Miloševićevog vremena, u lekciji koja se odnosi na početak rata u Jugoslaviji 1991. godine, pisalo: “Skoro da je identična situacija kao 1941.”¹⁵ U današnjim udžbenicima možemo naći istu ideju. Naglašenim, boldovanim slovima u knjizi piše: “Tako je 1991. godine izgledalo kao da se nezavršeni rat nastavio posle 50 godina.”¹⁶ Ta rečenica ima veliki propagandni značaj, jer sugerise da se istorija ciklično vraća, u više-manje pravilnim vremenskim razmacima i da se na njeno kretanje ne može uticati. Za takvo mitsko tumačenje vremena istorijske činjenice nemaju nikakvog značaja, pa ni one koje govore o tome da 1991. i 1941. godine skoro ništa nije bilo isto, od svetskog i evropskog konteksta do razloga za raspad dve jugoslovenske države. Uprkos činjenicama, nameće se model mi-

---

13 O tome: D. Stojanović, “Balkan History Workbooks: Consequences and Experiences”, in: *European Studies*, vol.12, University of Tokio, 2008, str. 15-163.

14 K. Poper, *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, Beograd 1998.

15 N. Gaćeša, Lj. Mladenović-Maksimović, D. Maksimović, *Istorija za 8. razred*, 1993, str. 156.

16 K. Nikolić et al., *Istorija za 8. razred*, str. 126.

šljenja po kome se istorija kreće po nekoj svojoj volji, kao natprirodna sila na koju ljudi ne mogu uticati.

U takvom tumačenju istorije, njeni glavni nosioci su narodi, shvaćeni kao organska jedinjenja koja imaju specifične osobine obavezujuće za sve činioce i za svakog pojedinca. Te “osobine” pripadaju poznatoj metodologiji koja je vladala društvenim naukama između dva svetska rata, koja je tragala za karakterologijama naroda ili rasa i pokazala se kao pouzdana osnova rasizma, jer nužno vodi ka poređenju “karaktera” naroda i utvrđivanju hijerarhije među njima. Podela na “bolje” i “gore” narode neminovno stvara osećaj vlastite superiornosti i jača psihološku osnovu za konflikt.

“Osobine” koje se, pomoću nastave istorije, pripisuju srpskom narodu nisu doživele transformaciju posle političkih promena 2000. godine i odlaska Slobodana Miloševića s vlasti, pa je njihova analiza zanimljiva za proučavanje kontinuiteta i diskontinuiteta između Miloševićeve i post-Miloševićeve Srbije. Treba poći od činjenice da je istorija u udžbenicima prikazana iz etnocentrične perspektive, koja se reprodukuje kroz često ponavljajuću sliku o sebi kao “centru sveta”. Udžbenici ponavljaju veoma uticajni narativ u srpskoj javnosti po kome su na srpskom prostoru započinjali i završavali se svetski ratovi. Tako je u knjizi za predmet Poznavanje prirode i društva iz Miloševićevog vremena pisalo: “Cerskom bitkom je započeo Prvi svetski rat”,¹⁷ iako je rat počeo prvih dana avgusta, a bitka na Ceru se odigrala sredinom avgusta. Da se ne radi o propustu ukazuje i rečenica kojom se objašnjava kraj tog svetskog sukoba. U lekciji posvećenoj tim događajima piše da su “posle Bugarske [na Solunskom frontu – prim. D. S.] i Austrougarska i Nemačka predale oružje i time je Prvi svetski rat završen”,¹⁸ čime se stiče utisak da je za kraj rata bio presudan Solunski front, dakle, ponovo “naše” ratište.

251

Radi se o klasičnom stereotipu o Balkanu kao buretu baruta, ali koji u ovom čitanju ima pozitivno značenje. Iako takve pretpostavke nemaju istorijsko pokriće, one imaju presudan značaj za formiranje slike o sopstvenoj superiornosti i “izabranosti” vlastitog naroda, koji tako dobija centralnu poziciju čak i u svetskim događajima.

Slika o “izabranosti” posebnu snagu stiče zahvaljujući dihotomnoj slici naroda koji je istovremeno istorijski ispravan i žrtva svih susednih naroda i velikih sila.¹⁹ U obrazovnom sistemu i nastavi istorije sistematski se stvara snažna mitska poruka da “mi nikada nismo vodili osvajačke ratove”. Ona nastaje tako što se iz različitih istorijskih situacija preskaču oni trenuci u kojima je Srbija imala i sprovodila osvajačke planove prema

---

17 B. Vlahović, B. Mihajlović, *Poznavanje prirode i društva*, Beograd 1997, str. 53.

18 Isto, str. 55.

19 O tome opširnije: D. Stojanović, “Udžbenici istorije kao ogledalo vremena”, str. 92-93.

okolnim zemljama, tako da u udžbenicima nema situacija koje bi demantovale tu poruku. Na nastavi istorije se, tako, ne uči o politici srpskih vlada prema Kosovu i Makedoniji tokom 19. veka; ili o ratu protiv Bugarske 1885. godine, kao što se ni ne pominje više pokušaja pripajanja severne Albanije Srbiji tokom Balkanskih ratova.²⁰ Srpska nacionalna politika opisuje se u nastavi istorije isključivo kao defanzivna, čime se stiče indulgencija za sve poteze sadašnje politike.

Tako formiranoj mitskoj slici doprinosi i tumačenje po kome su se naši su-sedni narodi u dva svetska rata nalazili na pogrešnim, gubitničkim stranama, a “mi” smo im, kasnije, prihvatajući ih u zajedničku jugoslovensku državu, pribavljali oprost i dovodili ih na stranu pobednika. Tako i u današnjim udžbenicima piše: “Srbija je na kraju Prvog svetskog rata stala u tabor ratnih pobednika. Time je, pored ostalog, omogućila ostalim jugoslovenskim narodima da formiranjem jugoslovenske države napuste stranu poraženih i da se priključe pobednicima.”²¹

252 Ta “kvalitativna” razlika između “nas” i “njih” ključna je za izgradnju arogantnog koncepta nacionalnog identiteta, koji se jača faktografskim manipulacijama koje pokazuju da smo “mi” uvek bili na pobedničkoj strani istorije.²² Da bi se takva slika postigla bilo je potrebno uneti posebna tumačenja za one istorijske situacije u kojima je srpska strana bila poražena. U nekim slučajevima porazi se preskaču i te situacije su izbačene iz istorijskog toka. Najbolji primer za to su neuspešni pokušaji da se zauzme severna Albanija i obezbedi izlazak Srbije na more. Vojne kampanje tokom 1912. i 1913. godine nisu navedene, kao ni činjenica da su sve velike sile zajedničkim upozorenjima i pretnjama uticale na srpsku vladu da tri puta povuče trupe koje su, u teškim uslovima, preko Prokletija, tri puta stigle do svog ratnog cilja. U drugim slučajevima, u kojima nije bilo moguće preskočiti čitav događaj (slučaj rata protiv Bugarske 1885. godine), poraz se upadljivo detaljno obrazlaže, što se inače ne čini s pobedama. Time se stiče utisak da se pobede podrazumevaju, dok je za poraze bilo nekih posebnih, gotovo vanistorijskih razloga. Prećutkivanjem sopstvenih poraza ili njihovim “originalnim tumačenjima” jača se “pobednički mentalitet”, čime se i buduće generacije ohrabruju na ratno rešenje problema, jer istorija služi kao neka garancija da, i u budućnosti, Srbija može biti samo na pobedničkoj strani. To je još jedan dodatak jačanju svesti o sopstvenoj superiornosti.

---

20 Isto, str. 91-93.

21 S. Rajić, K. Nikolić, N. Jovanović, *Istorija za 8. razred*, Beograd 2005, str. 94.

22 Opširnije u: D. Stojanović, “Udžbenici istorije kao ogledalo vremena”, str. 92-93.

Druga važna mitema koja se može naći u udžbenicima istorije jeste ona o naciji-žrtvi.²³ Polazi se od toga da je, uprkos sopstvenoj istorijskoj ispravnosti, “naš narod” bio istorijska žrtva skoro svih susednih, pa i udaljenijih naroda. Time se stvara utisak mučeništva, najčešće iskazanog korišćenjem pojma “Golgota” u opisivanju raznih istorijskih situacija. Korišćenjem biblijskih metafora jačaju se slojevi istorijske i nacionalne svesti koji oblikuju sliku naroda-stradalnika, različitog od drugih, koji je, uprkos svim iskušavanjima, ostao “ispravan”.

Važno je naglasiti da se zločini nad Srbima opisuju u školskim knjigama naročito brutalnim jezikom, čime se gradi svest o “genocidiranom narodu”. Kao dokaz te tvrdnje mogu se analizirati naslovi poglavlja u udžbeniku za predmet Priroda i društvo iz Miloševićevog vremena, namenjenog đacima od devet godina. Oni tada stiču prva znanja o prošlosti, a kao jedine informacije ponuđene su im sledeće nastavne jedinice: “Naši preci”, “Naježda Turaka”, “Ropstvo pod Turcima”, “Prvi srpski ustanak”, “Prvi svetski rat”, “Oslobođenje Srbije”, “Drugi svetski rat”, “Srbija pod okupatorima i njihovim saradnicima”, “Oslobođenje Srbije”, “Zasluzni borci za slobodu”.²⁴ Zbog toga što nije došlo do suštinske promene nastavnih programa, te lekcije su ostale neizmenjene i u današnjim knjigama za Poznavanje prirode i društva, one i dalje oblikuju prvu svest o prošlosti. Tako koncipiran sadržaj predmeta jasno sugerise đacima da je prošlost samo puki zbir ratova i stradanja, čime se šalje poruka da je to najvažniji sadržaj prošlosti.

253

To potvrđuje i izbor fotografija u knjizi za Poznavanje prirode i društva, koje jačaju brutalnu sliku prošlosti. Redom, one su poredane ovako: Spomenici ratnicima poginulim u različitim ratovima, Sveti Sava, Bitka na Kosovu 1389, Spomenik Kosovskim junacima u Kruševcu, Narod u zbegu pred Turcima, Slike vođa srpskih ustanaka, Slavne srpske vojskovođe iz Prvog svetskog rata, Povlačenje preko Albanije, Beograd u ruševinama posle bombardovanja 1941, Spomenici poginulima u Drugom svetskom ratu.²⁵ Takve fotografije neminovno kod nepripremljene dece stvaraju anksioznost i psihološku osnovu za osvetu.

Tom vizuelnom materijalu treba dodati jezik i stil kojim su pisani udžbenici. To se može ilustrovati citatom iz udžbenika namenjenog četrnaestogodišnjacima iz kojeg je učilo skoro 10 generacija učenika u Miloševićevom vremenu: “Jasenovački logoraši su klani noževima, ubijani bradvama, sekirama, čekićima, maljevima i gvozdenim polugama,

---

²³ Opširnije: D. Stojanović, “Udžbenici istorije kao ogledalo vremena”, str. 94-96.

²⁴ B. Vlahović, B. Mihailović, *Priroda i društvo za 3. razred osnovne škole*, Beograd 1997.

²⁵ Isto.

streljani i spaljivani u krematorijumima, živi kuvani u kotlovima, vešani, satirani glađu, žeđu i hladnoćom jer se u logoru živelo bez hrane i vode.”²⁶

Dominacija takvih slika iz prošlosti utiče na stvaranje naročitog odnosa prema smrti, koja ima ključno mesto u dominantnom nacionalnom mitu. Kroz nastavu istorije propagira se koncept “mučeničke” smrti pojedinaca ili delova kolektiva, koja se sugerise kao model poželjnog i preporučenog ponašanja. Ta poruka šalje se na razne načine. Kada su pojedinci u pitanju, glorifikuje se smrt onih koji su svoje živote žrtvovali za slobodu. To je dovelo do toga da je prvi put u udžbenicima iz Miloševićevog vremena Gavrilo Princip, atentator koji je u Sarajevu 1914. usmrtio Franca Ferdinanda i njegovu ženu proglašen srpskim junakom,²⁷ što je zadržano i u današnjim udžbenicima.

254 Drugi nivo odnosa prema smrti možemo naći u lekcijama u kojima se veliča “prezir prema smrti”, čime se propagira herojski kodeks ponašanja, po kome se umiranje za sopstvenu naciju doživljava kao najvažniji smisao života. U udžbenicima iz Miloševićevog vremena već se u 3. razredu osnovne škole (uzrast od devet godina) plasirala ta ideja i to citiranjem nespornog nacionalnog autoriteta kakav je Vuk Karadžić. Takav tekst zbog arhaičnog jezika kojim je napisan ima prizvuk autentičnosti, kojim se tom stavu dodaje autoritet. Slaveći hajduke i njihovu borbu protiv osmanske vlasti, udžbenik sugerise ispravan obrazac odnosa prema smrti: “Kad koga uhvate i odvedu da ga nabiju na kolac, on ponajviše peva iz glasa, pokazujući da ne mari za život.”²⁸

Odnos prema smrti nije izmenjen ni u najnovijoj generaciji udžbenika, objavljenoj posle Miloševićevog odlaska. Posebno je patetično opisano stanje tokom Prvog svetskog rata, ponovo uz nesmanjenu glorifikaciju smrti i samožrtvovanja: “Svakodnevni život u mnogim krajevima Srbije pretvorio se u epski prkos okupatoru. Mnogi osuđenici na smrt, kako su zabeležile okupacione vlasti, držali su se junački i tu nikako nije reč o lažnoj pozi, nego o znaku odlučnosti, duhovne srdžbe i preziranja neprijatelja... Iz Valjeva je izveštavano da smrtnu kaznu i muškarci i žene dočekuju stoički mirno. Tako se okupator u Srbiji suočio sa izuzetnim političkim moralom pokorenih, bez primera u modernoj evropskoj istoriji. Smrtna kazna izgubila je svaku efikasnost. Smrti se niko nije plašio.”²⁹

Udžbenici nastali posle političkih promena u Srbiji pokazali su dubinsku ideološku povezanost s onima iz Miloševićevog vremena. Najveće sličnosti su upravo u mitskom odnosu prema prošlosti i veličanju kolektivističkih, nacionalističkih i predmodernih vrednosti. Autoritarna i patrijarhalna identitetska matrica ostaje ključni model. Istorija

---

26 N. Gaćeša, *Istorija za 8. razred*, str. 172.

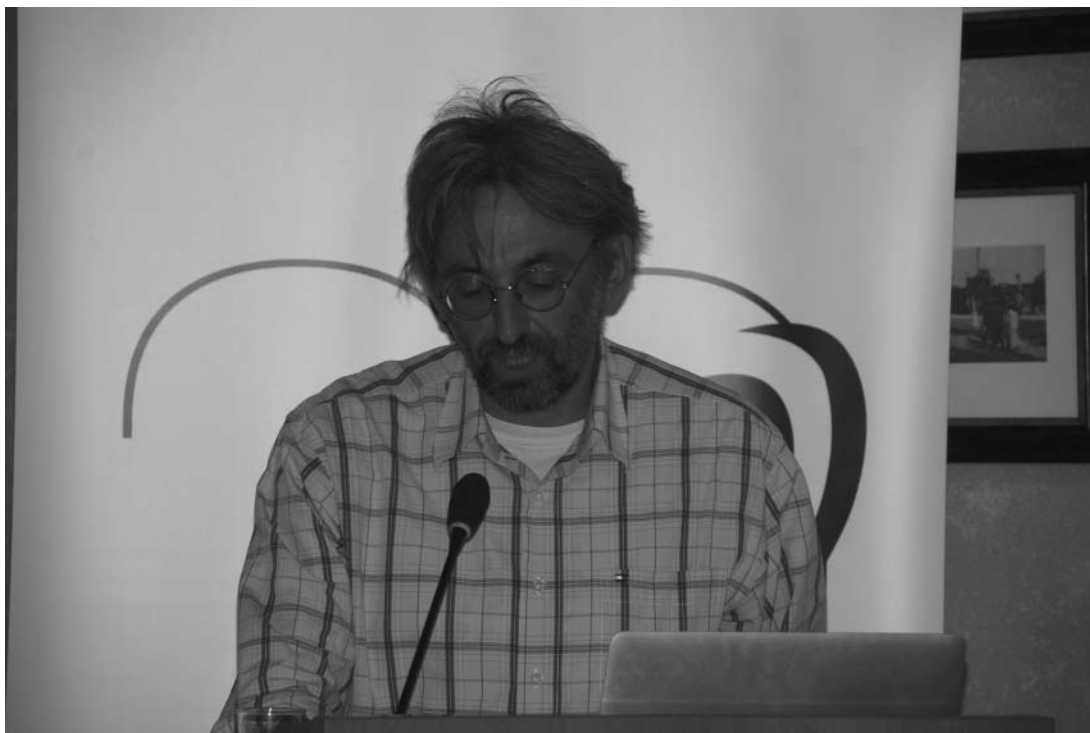
27 Isto, str. 173.

28 B. Vlahović, B. Mihailović, *Priroda i društvo*, str. 56.

29 K. Nikolić i dr., *Istorija za 3. i 4. razred gimnazije*, str. 82.

se nudi kao fatum i metafizičko zlo pred kojim se ne ostavlja prostor izbora. Dužnost pojedinaca ostaje jasno definisana kroz podvrgavanje kolektivu i njegovoj “istorijskoj sudbini”, koja se ciklično ponavlja. Time se isključuje svaka mogućnost multiperspektivnosti, prikazivanja istorije kao polja izbora i konkurencije različitih gledišta. Gaji se monolitna slika “naroda” koja briše svaki koncept lične odgovornosti, jer su pojedinci utopljeni u kolektiv i njemu u potpunosti podređeni. Tako se razvija iracionalni odnos prema prošlosti, a samim tim i prema sadašnjosti, a trenutak suočavanja s prošlošću ponovo odlaže. Iz nastave istorije i dalje su isključeni principi kritičkog mišljenja, komparativnog i multiperspektivnog posmatranja prošlosti koji bi omogućili obrazovanje građana “otpornijih” na manipulacije i spremnijih da kao odgovorni pojedinci počnu aktivnije da učestvuju u izgradnji otvorenog, demokratskog društva.

Nenad Veličković.